

KÜLTEPE TABLETLERİNDE GEÇEN ASURLU TÜCCARLARA AİT ALTINDAN KÜLT EŞYALARI

Nurgül YILDIRIM*

Öz

Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Eski Anadolu sosyal ve siyasî tarihi açısından oldukça önemli bir dönemdir. Bu dönemi hem filolojik veri, hem de arkeolojik bulgu bağlamında en iyi tanıtan merkez ise Kültepe-Kaniş'tir. Kültepe-Kaniş'te yapılan kazılar neticesinde 20 binden fazla tablet bulunmuştur. Bu tabletlerin bir kısmı Asurlu tüccarlara ait arşivlerden oluşmuştur. Bu arşivlerden, Asurlu tüccarların Anadolu'da ticarî faaliyetlerinin yanı sıra, kendi kültürel ve sosyal yaşamlarını da devam ettirdiklerini öğreniyoruz. Bu durumun en önemli kanıtlarından birini, Asurlu tüccarların dinî inançları doğrultusunda gerçekleştirdikleri aktiviteler oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eski Asur, Kültepe Tabletleri, Adak, ikribum, şamşum, kâsum

Abstract

Gold Cult Supplies of The Assyrian Merchants Recorded in Kültepe Tablets

Assyrian Trade Colonies Era is a very important period in terms of social and political history of Ancient Anatolia. Kültepe-Kaniş is a centre which introduces this period the best the context of the both philological data and archeological findings. As a result of excavations in Kültepe, more than 20 thousand tablets were found. A portion of these tablets consists of the archives belonging to the Assyrian merchants. From these archives, we have learnt that Assyrian merchants have continued to their own cultural and social lifes as well as commercial activities in Anatolia. The activities realized by Assyrian merchants in the line with their religious beliefs have constituted one of the most important evidence of this situation.

Keywords: Old Assyrian, Kültepe Tablets, Offering, ikribum, şamşum, kâsum

*Doktora Öğrencisi. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü. Sümeroloji Anabilim Dalı, nrgl.yildirim@hotmail.com.

Günümüzde olduğu gibi, Koloni döneminde de adak ya da bağışta¹ bulunmuş ve bu bağışlar tanrı-tanrıçalar için, belirli standartlarda, ancak farklı şekillerde bağışlanmıştır.² Özel tanrılar adına sunulan bu adaklar altın, gümüş, kıymetli kumaşlar, kült eşyaları ve ticarî mallar kullanılarak gerçekleştirilmiş ve tapınaklar tarafından kabul edilmişlerdir.³

Çalışma konumuzu oluşturan altın⁴ kült eşyaları içerisinde, tanrı/tanrıça sembolleri, heykelcikleri, sunu kapları ve silahlar yer almaktadır.⁵

¹ Adak ya da bağışım, Kültepe metinlerindeki karşılığı, “*ikribum*” dur. (Bkz. CAD İ: 62.) *ikribum* “adağ, bağış, takdis” sözcüğünün kökeni, *karābum* “dua etme, kutsamak, takdis ve hayır işlemek” fiilinden oluşturulmuştur. *ikribu* kelimesi tekil olarak “kutsanma, takdis” karşılığında, *ikribū* kelimesi, çoğul halde, ise “dua etme ve özel bir tanrıya adakta bulunma” anlamları kazanmıştır. (Bkz. CAD İ: 64a.) *ikribu*, ayrıca, Asurlu tüccarlar için ödenmesi zorunlu bir tür vergi niteliği de kazanmıştır. Kt. c/k 452 no’lu belgede kayıtlı, *ikribu išratum* “% 10’luk bağış” ifadesi ile kazancın %10’luk dilimine el koyulması, zorunlu bir bağış izlenimi yaratmıştır.

² Bu bağışlar Kültepe metinlerine şu şekilde yansımıştır; Kt. e/k 37: ...²⁴) 1 1/3 *ma-na* KU.Gİ²⁵) 2 *ma-na* 22 GÍN KÜ.BABBAR *ša* ^dUTU²⁶) 1 *ma-na* *ša* *İš-ha-ra* 2/3 *ma-na* ²⁷) *ša* ^dİM²⁴⁻²⁵) 1 1/3 *mina* altın (ve) 2 *mina* 22 *šeğel* gümüş Tanrı UTU (*Samaş*) için, ²⁶⁻²⁷) 1 *mina* (gümüş) Tanrıça *İshara* için, 2/3 *mina* gümüş Tanrı *Adad* için”; RA 60, 43, ²¹) 1 *ma-na* 4 GÍN AN.NA²²) *a-na* *qá-tim* *ša* *ik-ri-bi-a* ²³) *ša* *A-šur* 1 TÚG *ku-ta-num* ²⁴) *ša* *ik-ri-bi-a* *ša* *İštar* ²⁵) 1 TÚG *ku-ta-nu* *ša* *ik-ri-bi-a* ²⁶) *ša* NIN.ŠUBUR²⁷) 1 TÚG *ku-ta-num* *ša* *ik-ri-bi-a* ²⁸) *ša* ^dUTU²¹⁻²²⁻²³) Eldeki 1 *mina* 4 *šeğel* kalay Tanrı *Aššur*’a bağışım (adağım) için, ²⁵⁻²⁶) 1 *kutānum*-kumaşı Tanrıça NIN.ŠUBUR’a (Tanrıça İlabrat) bağışım (adağım) için”; BIN 6, 186: ...7 TÚG *ku-ta-nu* *ik-ri-bu* *ša* *A-šur* 1 TÚG *šu-ru-um* *ik-ri-bu* *ša* ^dİštar “1 *kutānum*-kumaşı Tanrı *Aššur*’un bağışı (olarak), 1 *šurum*-kumaşı Tanrıça *İštar*’ın bağışı (için)” şeklindeki kayıtlar adak yada bağışların geçtiği metinlere örnektir. Bu örneklerin yer aldığı metinlerin geneline baktığımızda tüccarlar, Asur’un baş tanrısı Tanrı *Aššur* için, 500 gr. kaliteli altın, Tanrı *Adad* için 40 gr gümüş ve 3 top *kutānu*-kumaşı, *Samaş* için 522 gr. altın, Tanrıça *İshara* için 1 top *šurum* ve *kutānum*-kumaşı, Tanrıça *Šarra-mātēn* için 15 gr gümüş, Tanrıça *Tašmētum* için ise 3 gr altın karşılığında adakta bulunmuşlardır. Tanrı ve Tanrıçalar adına ödenen bağışlar ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Dercksen, 1997: 95-96.

³ Dercksen a.g.m.: 97.

⁴ Kültepe metinlerinde sıklıkla karşılaşılan ve Koloni ticaretinin önemli madenlerinden olan altının, (KÜ.Gİ *hurāšum*) çeşit ve fiyatları metinlerde farklı ifadelerle yer almıştır. *hurāšum pašallum* “saf altın”, *hurāšum damqum* “iyi (cins) altın”, *hurāšum kub/puršinnum* “en düşük altın” kalitesi olarak tanımlanmıştır. Metinlerde (normal) altın olarak geçişlerine, Kt. 94/k 1755 no’lu belge, 2 *šeğel* KU.Gİ *ša* *áb-ni-šu* “2 *šeğel* (yaklaşık 16 gr) altın cevheri (için) ve Kt. 90/k 101 no’lu metin, 10 GÍN KÜ.Gİ *ku-nu-ki-a* “10 *šeğel* mührüm (korumasındaki) altın” kayıtları örnek olarak verilebilir. Kültepe tabletleri ve kazalarıyla gün ışığına çıkarılmış altın eşyalara, süs iğneleri, broşlar, yüzükler, tanrı/tanrıça heykelcikleri, diademler, serpuşlar, kadehler örnek olarak verilebilir. (Bkz. Özgüç, 2005: 224-232.)

⁵ Kültepe kazıları neticesinde ulaşılan tanrıça heykelcikleri, tunç, sırlı fayans ve fildişi gibi malzemeler kullanılarak hazırlanmıştır. (Bkz. Özgüç, 2005: 205-209; Kulakoğlu 2011: 49.) Ayrıca tunç figürinlerin hazırlık aşamasında kullanılan taş kalıpları da Kültepe kazıları sırasında ele geçirilmiştir. (Bkz. Kutlu, 1971.) Kolay eridiği ve değerinin düşük olması sebebiyle Anadolu’da figürin yapımında sık kullanılan kurşun “*abāru*”, Kültepe tabletlerinde

a. Tanrı/Tanrıça Sembolleri ve Heykelcikleri

Tanrı ve tanrıçalara adanan ya da onların sembolleri olarak kullanılan kült eşyaları içerisinde en bilineni, *šamšum* “güneş diski, güneş kursu” olmuştur.⁶ Daha eski devirlerde, farklı tapınaklarda rastlanmış olan güneş kursları, çoğunlukla altın kullanılarak hazırlanmıştır.⁷

Güneş kurslarının hangi amaçla ve nerede kullanıldığı ile ilgili bilgi sahibi olabileceğimiz ilk metin yeri Bab.6, 7’dir.⁸ Bu metin, yerel bir tapınakta yaşanan hırsızlık olayını merkez *kārum*’a haber vermek amacıyla yazılmıştır. Çalınan kutsal eşyaların sıralandığı bu belge, aynı zamanda bir tapınakta var olan kült eşyalarının neler olabileceği ile ilgili önemli ayrıntılar içermektedir. Şöyle ki;

¹)*a-na kà-ri-[im]* ²)*Kà-ni-iš qí-b[i₄-ma]* ³)*um-ma kà-ru-um Ur-š[u-ma]* ⁴)*ša iš-tù du-r[i-im]* ⁵)*lá ib-ší-ú-ni* ⁶)*ša-ru-qú a-na É^{ti} d A-šur* ⁷)*e-ru-bu-ma ša-am-ša-am* ⁸)*ša KÜ.GI* ⁹)*ša i-ir-tí d A-šur* ¹⁰)*ú pá-at-ra-am* ¹¹)*[š]a A-šur* ¹²)*[iš-ri]-qú ú me-šu-ru-um* ¹³)*qá-lu-pu-ú* ¹⁴)*sà-am-ru-a-tum* ¹⁵)*ù ka-ta-pù* ¹⁶)*ta-ab-lu É^{tum}* ¹⁷)*lá-qú-ut mi-ma lá e-zi-[ib]* ¹⁸)*ša-ri-qí ni-šé-e-ma* ¹⁹)*lá ni-mar* ²⁰)*a-ba-ú-ni be-lu-[ú-ni]* ²¹)*a-tù-nu a-ma-ka[m]* ²²)*ma-lá-ku-nu* “¹⁻⁵) Surları yerinde olmayan (tahrip edilmiş olan) *Uršu*⁹ *kārum*’u *Kaniš kārumu*’na şöyle söyler: ⁶⁻⁷) Tanrı *Aššur* tapınağına giren hırsızlar ⁸⁻¹⁰) Tanrı *Aššur*’un (heykelinin) göğsünde bulunan altın güneş kursunu ve tanrı *Aššur*’un kılıcını ¹²⁻¹⁶) çaldılar ve çalınan *mišurum*¹⁰, çiviler¹¹ ve *katappu-kabını*¹² götürdüler.

nâdir rastlanan bir mâtendir. (Geçtiği metin yerleri AKT 1, 30 ve TMH 1, 3b’dir.) *abāru* için bkz. CAD A/I: 36 ve ayrıca bkz. Günbattı, 2012: 72. Kültepe kazılarında ele geçen yassı formdaki kurşun tanrı ve tanrıça figürinlerinin, buldukları özel evlerin “koruyucu tanrıları” oldukları da düşünülmüştür. Bkz. Özgüç, 2011: 250-251. Değınmekte fayda gördüğümüz diğer bir husus, kült aktivitelerinin farklı bir boyutunu oluşturan gömüt hediyeleridir. Ölümden sonra, yaşamın devamlılığını sağlar nitelikte tasarlanmış olan bu hediyeler içerisinde, genel olarak kıymetli mücevherler, kaplar ve silahlar bulunur. Detaylı bilgi için bkz. Özgüç, 1986a: 22vd.; Akyurt, 1998: 73.; Kulakoğlu, 2011: 46vd.)

⁶ Bir diğer önemli sembol Tanrı *Šamaš*’ın (Güneş Tanrısı) sembolü olan *nikkassum*’dur. Çoğunlukla Eski Babilce metinlerde geçen bu sembol’ün, Tanrı *Šamaš*’ın arabasını simgelediği düşünülmüştür. (Bkz. CAD N /II: 229.) Kültepe tabletleri içerisinde, çeşitli tanrılar ve onlara sunulan adakların yer aldığı Kt. 94/k 670 no’lu belgede, “...¹²)*ni-kà-sú*...” olarak kaydedilmiştir.

⁷ CAD Š: 338; CDA: 354. Tanrı heykelciklerinin altın kaplama (Bkz. Kulakoğlu, 2008: 13-19.) ya da değerli taşlar veya gümüş, altın ve demir halkalar, yıldızlar ve diğer sembollerle bezenmiş olduğu bilinmektedir. (Bkz. Dercksen, 2011: 113.)

⁸ Larsen, 1976: 261; CAD Š: 338.

⁹ *Uršu*, Fırat Nehrinin ana geçidi yakınlığında, muhtemelen günümüz Gaziantep ve Birecik arasındaki bölgeye lokalize edilmiştir. (Bkz. Larsen, 1976: 237; Nashef, 1991: 160.) *Uršu*’nun, Hitit devri metinlerinde geçen Urussa yer adı ile olan yakınlığı ve yapılan son değerlendirmeler ile ilgili bkz. Barjamoviç, 2011: 202-203.

¹⁰ *mišurum* kelimesi için, CDA: 212’de ve CAD M/II: 130’da “ tapınaklarda kullanılan bir tür obje “ karşılığı verilmiştir. Ayrıca CAD M/II, s. 130’da kelimenin *mišaru* kelimesiyle ilişkili

¹⁶⁻¹⁹⁾ Tapınak yağmalanmış ve hiçbir şey bırakılmamıştır. Biz hırsızları araştırdık, (ama hiçbirini) bulamadık. ²⁰⁻²²⁾Siz bizim babamızsınız, beyimizsiniz, Burası size (sizin insafınıza) kalmış! ” olarak geçmiştir. Bu tablette güneş kursunun tanrı *Aššur* tapınağındaki Tanrı *Aššur* heykelinin göğsünde, bir tür sembol, amblem olarak kullanıldığını öğreniyoruz.

Güneş kurslarının hem adak olarak kullanıldığı, hem de tanrı *Aššur*'a sunulabildikleri bilgisinin yer aldığı, CCT 4, 2a no'lu belgede¹³,

¹⁾*um-ma A-šur-i-dí-ma a-na* ²⁾ *A-šur-na-da qí-bi₄-ma* ³⁾ *i-na KÙ.BABBAR ša ik-ri-bi₄-a* ⁴⁾ *ša 1 ma-na KÙ.GÍ ša-am-ša-am* ⁵⁾ *a-na A-šur e-ep-ša-am...* ¹⁻²⁾ *Aššur-idī Aššur-nadā*'ya şöyle der! ³⁻⁴⁻⁵⁾ Adak param olan gümüşün 1 *minasıyla*, benim için, Tanrı *Aššur*'a (ithâf edeceğim) altın güneş kursunu yapsın...” ifâdeleri kayıtlıdır.

Tanrı *Aššur* tapınağı için hazırlanmış adakların yer aldığı ICK 1, 139 no'lu belgede, güneş kursunun *kārum* evinde hazırlandığı bilgisi de yer almıştır. Metnin ilgili kısmında *šamšum* (güneş kursu),

¹⁾[] 23? 1/2 ŠE KÙ.BABBAR ²⁾ [*a-n*]a UDUa-na É *A-šur* ³⁾ *áš-qúl* 1 1/6 GÍN KÙ.BABBAR ⁴⁾ *a-na* UDU *i-nu-mi* ⁵⁾ *i-É kà-ri-im* ⁶⁾ *ša-am-ša-am* ⁷⁾ *i-ma-ah-ri-kà* ⁸⁾ *e-pu-šu-ni* ⁹⁾ 1 GÍN []-na-tim ¹⁰⁾ *a-ší-ri-qí-im* ¹¹⁾ *ú-kà-in...* ¹⁻³⁾ Tanrı *Aššur* tapınağına (sunmak için) koyuna [] 23 1/2 ? arpa ölçüsünde gümüş ödedim. 1 1/6 *šeqel* gümüşü ise, *kārum* evinde, senin huzurunda

olabileceğine vurgu yapılmıştır. *mišarum* “adalet, tazmin” kelimelerine karşılık gelir. Bu kelimeyle benzer köklere sahip *išarum* “düzenlemek, adaleti sağlamak, normalleştirmek, sabitlemek” anlamları taşır. *išaru* kelimesinden üretilen *mišarum* “sağlamlaştırın, perçinleyen, kuvvetlendiren, destekleyen” karşılıklarına sahiptir. Toparlayacak olursak, *mišurum* için, etimolojik analizi de göz önünde bulundurarak, “tapınaklarda kullanılan bir tür önemli sabitleyici, perçinleyici dekor” diyebiliriz. Ayrıca *qá-lu-pu mišurum* için bkz. CAD Q: 59.

¹¹⁾ *samrutum*'a, CAD S, s. 12'de “perçin, çivi” karşılıkları verilmiştir. Ticarî ederi çok yüksek olmayan bu çiviler, incelediğimiz metindeki geçişle paralel bir kullanımla, “4 *samruatum kirratim* 4 çivi *kirratum*-kabı için” (Bkz. CAD S, s.130), kaydedilmiş ve kaplar üzerinde, özellikle kullanıldığı kanısını uyandırmıştır. Bu çivilerle kaplar üzerinde bir tür bezeme, süsleme yapılmış olmalıdır. Buraya, en parlak dönemini Asur Ticaret Kolonileri döneminde yaşamış olan, Achemhöyük'te yapılan kazılarda ele geçen bazı eşyaların (taht, aplik, çeşitli kutu vb.) süslenmesinde, lapis lazuli kakmalı tunçtan, altından ve demirden çiviler kullanıldığı bilgisini eklemek yerinde olacaktır. (Bkz. Öztan, 2011: 249.)

¹²⁾ *katappu*, CDA s. 153'de “gümüş ve bakırdan yapılan bir obje”, CAD K, s. 303'de “genellikle metalden yapılan kap, eşya” olarak tanımlanmıştır. Kelime ATHE 12'de, ¹⁶⁾ *sú-pá-nam ha-ba-áš-tám* ¹⁷⁾ *ú kà-ta-pá-am ša* KÙ.BABBAR ¹⁸⁾ *e-zi-ib-šum...* ¹⁶⁻¹⁷⁾ *supannum-kabını, habaštum kabını ve gümüş katappum-kabını ona bıraktım...*” olarak yazılmış ve gümüşten yapılmış olduğu belirtilmiştir.

¹³⁾ Bu metnin ilerleyen satırlarında Tanrıça *Ištar*'a sunulmak üzere gümüş siparişi verildiği bilgisi de yer almıştır. Bkz. Larsen, 2002: 31.

güneş kursunu yaptığı zaman koyun için (ödedim) ve 1 *šeql* *x-x-natum*'u, bağışım için hazırlattım..." olarak yazılmıştır.¹⁴

Kültepe tabletleri içerisinde *šamšum*, Tanrı *Aššur* hâricinde, tanrıça ^dNİN.ŠUBUR (^d*İlabrat*)¹⁵ adına da sunulmuştur. Bu adakla ilgili BIN 6, 30 no'lu tableti inceleyelim:

¹*um-ma A-šūr-i-dī-ma* ²*[a]-na A-šur-na-da* ³*[qī]-bi-ma ša-am-ša-am* ⁴*[ša]* 15 GÍN KÜ.GÍ ⁵*[a-n]a* ^dNİN.ŠUBUR *ha-bu-lá-ku* ⁶*[i]-pá-ni-tim i-nu-mi* ⁷*[t]a-l[i-k]à-ni um-ma a-na-ku-ma* ⁸*[a]-na mi-nim ša-am-ša-am* ⁹*la tū-ub-lam um-ma a-ta-ma* ¹⁰15 GÍN *ú-la ma-ša-at* ¹¹*um-ma a-na-ku-ma šī-ma-am* ¹²*ša-a-ma ta-er-ma* ¹³*i-na e-ra-bi-kà-ma* ¹⁴*ša-am-ša-am ša* 15 GÍN ¹⁵GUŠKİN *e-pu-uš-ma* ¹⁶*še-bi-lam iš-tù* ¹⁷*šé-pi-kà pá-ni-tim* ¹⁸*tù-uš-ta-na-áb-[l]a-kà-at* ¹⁹*a-na mi-nim* ²⁰*ik-ri-bi tū-kà-al* ²¹*i-hi-id-ma ša-am-ša-am* ²²*e-pu-uš-ma* ²³*i-pá-nim-ma šé-bi-lam...*

«¹⁻³ *Aššur-iddi Aššur-nādā*'ya şöyle söyler! ⁴⁻⁸ Sen buraya ilk geldiğinde, tanrıça NİN.ŠUBUR'un huzurunda sunmakla yükümlü olduğum 15 *šeql* altın değerindeki güneş kursu ile ilgili olarak ⁸⁻⁹ Ben diyorum ki! Niçin güneş kursunu bana getirmedin? ¹⁰⁻¹² Sen bana (cevaben) diyorsun ki "15 *šeql* (altın) yeterli değil" (Bu durumda) Ben diyorum ki! Satın aldıklarımı geri ver ¹³⁻¹⁶ (Şehre) girdiğinde 15 *šeql* altın değerindeki güneş kursunu yapmış ve bana göndermiş ol. (Böylece) mallarını hemen kontrol ettirebileceksin. ¹⁹⁻²⁰ Niçin benim (bu güneş kursu) adağımı bekletiyorsun? ²¹⁻²³ dikkatli ol ve derhal güneş kursunu yapıp; buraya yolla..."

Burada güneş kursunun hazırlanmasında 15 *šeql* (yaklaşık 120 gr ağırlığında) altın kullanıldığı görülmektedir.

Güneş kursu, HUCA 39, 19'da¹⁶, ¹³ *ša-am-ša-am ša* 1 *ma-na* KÜ.GÍ ¹⁴*a-na A-šur ha-bu-lá-ku* ¹⁵*i-na ik-ri-bi-a e-ep-ša-am...* «¹⁴⁻¹⁵ adağımın sana borçlu olduğum 1 *mina* (ederindeki) altın güneş kursunu tanrı *Aššur*'a sunmam için yapsın..." ifadeleriyle yazılmıştır.

Güneş kursunun ticarî ederi ile ilgili olarak TCL 19, 57'de, ¹⁹1 *ma-na* 36 GÍN KÜ.BABBAR ²⁰*šī-im* 1 *ša-am-[šī-im?]*... «¹⁹⁻²⁰ 1 *mina* 36 *šeql*, 1 güneş kursunun fiyatıdır..." geçişi örnek olarak verilebilir.

¹⁴ Aynı metnin ilerleyen satırlarında, Tanrıça Kubaba için de bir koyun adağının yerine getirildiği bilgisi kayıtlıdır. ¹¹ 1/3 GÍN KÜ.BABBAR ¹²*a-na* UDU *ša Ku-ba-ba-at* ¹³*áš-qul* "tanrıça Kubaba'nın adak koyunu için 1/3 *šeql* (yaklaşık 10 gr) gümüşü ödedim."

¹⁵ ^dNİN.ŠUBUR, Sumer panteonunda "Tanrıça İnanna'nın vekili" olarak geçmiştir. Bkz. Bilgiç, 1982: 117. Akad ve Babil dönemlerinde ise, ^d*İlabrat* olarak anılan tanrıça, gökyüzünün efendisi olarak kabul edilen, Anu'nun baş rahibesidir. Bkz. Tosun, 1946: 20; Hirsch, 1972: 57.

¹⁶ Hirsch, 1972: 57.

Altın ve bir törensel başlık ile kaydedildiği Kt. 94/k 1296 no'lu tablette güneş kursu şu şekilde kaydedilmiştir:

¹)1 GÚ 1 *ma-na* 1 GÍN KÙ.BABBAR ²)ù 1 *ma-na* 1 GÍN ³)GUŠKİN *qá-qá-sú* ⁴)*ma-sâ-a-am* ù 3 *ma-na* ⁵)GUŠKİN *ša-am-ša-am* ⁶)*ik-ri-bi₄a-na* *A-šur* ⁷)*ha-bu-lá-ku*... “1 talent, 1 *mina*, 1 *šeḡel* altın, onun ayın başlığı ve 3 *mina* altın ile güneş kursu adağını Tanrı *Aššur*'a sunmakla yükümlüyüm...”

Tanrı ve tanrıçalara adak olarak sunulan ve daha çok altından yapıldığını düşündüğümüz *šamšum* “güneş kursu”, aynı zamanda tanrı *Aššur* tapınağında, Tanrı *Aššur* heykeli üzerinde sâbit bir şekilde amblem olarak da kullanılmıştır.

Kültepe tabletlerinde geçen ve “bir tür mücevher” olarak tanımlanan *šukuttum* sözcüğü¹⁷ ise, Eski Babil ve Yeni Asur devri metinlerinde çeşitli tanrıça adları (*Ninhursag*, *Ninegal*)¹⁸ ile, *iṣabtu*¹⁹ ve *kišādum*²⁰ gibi mücevherlerle kaydedilmiştir. *šukuttu*’nun, yine aynı metinlerden, yalnızca altın kullanılarak yapıldığı bilgisine ulaşmaktayız. Daha çok kadınlara özgü bir ziyet eşyası, bir tür tanrıça sembolü olduğunu düşündüğümüz *šukuttu*,

¹⁷ CAD Ş: 237, *šukuttu*, CDA: 382’de “tanrıların, kadınların mücevheri” olarak tanımlanmış, Geç Babil devrinde *šuknat mūši* “gecenin, ayın mücevheri” olarak da karşılık bulunduğu belirtilmiştir.

¹⁸ NİN.HUR.SAG “Dağların Tanrıçası” anlamındadır. Sümer panteonunda, insanların yaratılışında önemli bir rol oynadığına inanılan Ninhursag, yeryüzü tanrısı Enlil’in kızkardeşi, yaşayanların anası, üstün ana-tanrıça olarak kabul edilmiştir. Sümer yaratılış efsanesinde, Anu (Gökyüzü Tanrısı), Enlil (Yeryüzü Tanrısı) Enki (Okyanuslar Tanrısı) ve Ninhursag yaratıcı-baş tanrı/tanrıçalar olarak kabul edilmişlerdir. Bkz. Bilgiç, 1982: 116-117. Ninhursag ile ilgili olarak, Enki ve Ninhursag’ın yer aldığı “Sümer Cennet Miti” incelenebilir. Bu mit için bkz. Kramer, 2000, 49-65. Ninegal, Tanrıça İnanna’nın adlarından biri olarak kabul edilmiştir. Özellikle Geç Sümer ve Babil devri metinlerinde rastladığımız Tanrıça Ninegal için bir tapınak inşasının söz konusu edildiği metin ile ilgili olarak bkz. Frayne, 1990: 294-296.

¹⁹ Eski Babil ve Mari metinlerinde altın kullanılarak yapıldığını bildiğimiz, “halka, küpe” karşılıkları olan *iṣabtu* için, Eski Asur devri metinlerinde dual olarak “*iṣabtu*” geçişi özellikle belirtilmiştir. (Bkz. CAD A: 153) Bu geçiş *a/iṣabtu* için “küpe” karşılığının kullanılmasına zemin hazırlamıştır. Koloni devrini aydınlatan metinler içerisinde sıklıkla rastlanılan bir kelime değildir. Yalnızca, şimdilik, BIN 6, 179’da, ⁵)*ši-it-ta i-ša-áb-ta-an ša* ^{NA4}ZA.GİN *i-na li-ib-bi ri-ik-si-im ša-ak-na-nik-kum* “lapis lazuliden yapılmış bir çift küpeyi muhafazasına koy” şeklinde kaydedilmiştir. *amūtum*’dan yapılmış bir küpe olduğu bilgisini ise, Dercksen, 2011: 113’de açıklamıştır.

²⁰ “bir tür kolye, gerdanlık” olarak kabul edilmiştir. (Bkz. CAD K: 448.) Eski Babil devri metinlerinde lapis-lazuli ve *pappardillu* taşından yapıldığını bildiğimiz *kišādum*ların, Kültepe tabletlerinde yalnızca *zigašarrum*-taşından yapılması dikkat çekicidir. *kišādum* ICK 2, 321’de, ¹¹)*ki-ša-dí ša zi-ga-ša-ri* “*zigašarrum* taşından kolye” olarak kaydedilmiştir. Kt. o/k 157’no’lu belgede, ak. ⁵)... 1 *ki-ša-dam* ⁶)*zi-ga-ša-ri* a.k. ⁷)*[i-li]-bi₄-šu* a.y. ⁸)1 *ki-ša-dam* ⁹)*zi-ga-ša-ri* ¹⁰)*iš-tí İb-ni-Sú-en* ¹¹)DUMU *Šu-Be-lim il₅-qé* “⁵⁻⁷)1 *zigašarrum*-(taşından mamul) kolye ondadır. ⁸⁻¹¹)1 *zigašarrum*-(taşından mamül) kolyeyi (de) *Šū-Bēlum*’un oğlu *İbnī-Su’en*’den aldı.” şeklinde yer almıştır.

Yeni Asur devrine âit bir metin yerinde “*šu-kut-tu ša ilāni*” “tanrılara ait *šukuttu*-sembolü” olarak kaydedilmiştir.²¹

Özellikle tanrıçalar adına kullanılan bir tür sembolü ifade ettiğini düşündüğümüz *šukuttu* sözcüğü, *šakānu* “koymak, yerleştirmek, iliştmek” fiiliyle ilişkili görülmüştür.²² Bu ilişkiyi de dikkate alarak kadınların giysilerine takabildikleri bir tür tanrıça sembolü, amblemi ya da tapınaklarda *šukuttu*-sembolü için hazırlanmış bölmelere yerleştirilebilen bir tür tanrıça figürini olabileceği düşünülebilir.

Kültepe metinlerinde ilk olarak, bir mahkeme kaydı olan ve *Šalim-Aššur*’un iki kızı (rahibe *Ziki* ve *Haršumelka*) ve dört oğlu (*Šamaš-bāni*, *Amur-İštar*, *Šumī-Aššur* ve *Aššur-šamšī*) için miras paylaşımını konu alan Kt. 2001/k 325/b no’lu belgede²³ *šukuttu*-sembolü,

²³DİNGİR^{li} ša KÜ.Gİ ²⁴ša a-bi₄-ša šu-ku-ta-ša ay. ²⁵i-na 3 šu-ha-re mu-uš-té-bi₄-li ²⁶1 šu-ha-ra-<am> 1 GEMÉ 1 ANŠE ²⁷ú mi-ma ú-nu-ut qá-ti-ša ²⁸i-na É a-bi-ša Ha-ma-lá ²⁹i-da-ši-ma ²³⁻²⁶ babasının altından tanrı (figürini)²⁴, mücevherleri, üç hizmetçiden 1 erkek ve 1 kadın hizmetçiyi 1 eşeği..²⁷⁻²⁸ ve babasının evinde onun hissesi olan bütün eşyayı *Hamala* ona (*Ziki*’ye) verecek” kaydıyla yer almıştır.

Sonuç olarak *šukuttu*, miras bırakılabilen, genellikle kadınlar tarafından kullanılan, çeşitli tanrıça adlarıyla görülen ve altından yapılan “bir tür tanrıça sembolü” olmalıdır.

Kültepe tabletlerinde yer alan bir diğer tanrıça sembolü/heykelciği *waqurtum* (*uqurtum*, *wuqurtum*), “kıymetli nesne” olarak tanımlanmış ve Yeni Asur devri metinlerinde de görülmüştür. *waqurtum* kelimesi, *aqāru*²⁵ “nâdir olmak, kıymetli olmak ve tanrıları onurlandırmak” anlamındaki fiilden türetilmiştir.²⁶ Ayrıca *waqurtum* ile aynı kökten türetilmiş, “yüksek rahibe sınıfı” olarak tanımlanan, *waqqurtum*²⁷ kelimesinin de varlığını biliyoruz.

²¹ Ebeling, 1950: 24.

²² CAD S: 237.

²³ Albayrak, 2004: 10-11.

²⁴ DİNGİR ša KÜ.Gİ “altından tanrı heykelciği, figürini” benzer bir konunun, yâni miras paylaşımının, işlendiği bir metin olan Kt. m/k 69 no’lu metinde de geçmiştir. (1/3 GİN *i-lu ša a-bi₄-ni* “1/3 *šeql* ağırlığındaki babamızın tanrı -figürini”) Bkz. Albayrak, 2004: 14. Ayrıca Kt. a/k 447a’da, benzer bir ifade ile “*i-le-e ša KÜ.Gİ*” olarak yazılmıştır. Bkz. Larsen, 2004: 290.

²⁵ CAD A: 205.

²⁶ CAD U: 204.

²⁷ *Waqqurtum*’un Sumerce karşılığı NİN.DİNGİR-ra “Tanrının Eşi”olarak kabul edilmiş ve yüksek rahibe sınıfının tanımlanmasında kullanılmıştır. (Bkz. Hirsch, 1972: 57) Kültepe

waqurtum için ilk önce Prag 1, 624 no'lu metni inceleyelim; ¹⁶⁾1/3 GÍN KÙ.BABBAR *a-na uq-ra-tim...* “1/3 *šeqel* gümüş *waqurtum* için(dir.)....” şeklinde yer almıştır.²⁸ Buradan *waqurtumlar*'ın 1/3 *šeqel*, yâni yaklaşık 3 gr gibi küçük bir ağırlığa sâhip olduklarını öğreniyoruz.

İkinci metin yerinde ise Kt. 94/k 1311'de, ¹⁴⁾*ammala tahsistam addinakkunni uq-ru-a-tim* ¹⁵⁾*e-pu-uş...* “¹⁴⁻¹⁵⁾size verdiğim söz gereğince *waqurtum*ları yaptım...” olarak yazılmıştır.²⁹ Bu metinde, *waqurtum* için ağırlık/eder belirtilmemiştir. Ancak belli bir sipariş veya söz gereğince yapılan bir eşya için, belirli bir ağırlık/fiyat belirtilmemiş olması, *waqurtum* 'un zâten bilinen, belli bir standardı olduğunu düşündürmektedir.³⁰

Yukarıda incelediğimiz iki metin yeri, *waqurtum*'un ağırlığı ile ilgili genel bir fikre ulaşmamızı sağladı.

waqurtum'un ne olduğu ile ilgili olarak inceleyeceğimiz ilk belge, *İkūnum* ve kardeşi *Amur-Šamaš*'ın babalarının ölümü ile ilgili miras protokolünü oluşturdukları Kt. m/k 1 no'lu tablettir.³¹ Bu tabletin ilgili satırlarında *waqurtum* şöyle kaydedilmiştir:

²⁰⁾3 GÍN *ú-qú-ur-tám ša* KÙ.KÌ *ik-ri-be* ²¹⁾*ša Ta-áš-me-tím*³² 2 2/3 GÍN
²²⁾2 *úq-ru-a-tum ša* KÙ.KÌ-*ma...* “²⁰⁻²¹⁻²²⁾3 *šeqel* ağırlığındaki tanrıça

tabletlerinde geçen *gubabtum* ve *waqqurtum* rahibeleri aynı kişilerden oluşmuş, bu rahibeler yalnızca tapınakla ilgilenmemiş, aynı zamanda ticarî ve idarî faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Bu *Waqqurtumlar* içinde en bilineni Asurlu tüccar *Pūšūkēn*'in kızı *Ahaha*'dır. (Bkz. Şahin, 1999: 147-148; Michel, 2011:126.) *Waqqurtumlar*, (TCL 21, 210)²⁴⁾ 1 *ri-ik-sa-am a-na Wa-qúr-tim* DUMU.SAL *Pūšūkēn* “1 paket *Pūšūkēn*'in *Waqqurtum* (olan) kızı için(dir.)” ve ATHE 25, 2'de “KİŞİB *Wa-qúr-tim*” şeklinde kaydedilmiştir. Hatırlatmakta fayda gördüğümüz önemli bir husus da, aynı kökten türetilen *waqurtum* (kutsal obje) ve *waqqurtum* (rahibe) sözcükleri, tümce içerisindeki geçişlerinde, anlamlarının dikkate alınarak tercüme edilmesi zorunluluğudur.

²⁸⁾Hecker-Matouş-Kryszat, 1998: 207.

²⁹⁾Larsen, a.g.e.: 286; CAD U: 204.

³⁰⁾*waqurtum*'un yer aldığı diğer bir metinde de ağırlığı/ederi belirtilmemiştir. CCT 5, 40a no'lu metinde *waqurtum*, “bandaj, ambalaj” olarak tanımlanan *riksu* kelimesiyle geçmiştir. Şöyle ki: 1 *ri-ik-sà-am* ¹⁵⁾*a-na be-ti-a* 1 *ri-ik-sà-am a-na Ši-Lá-ma-si* 1 *ri-ik-sà-am a-na ú-qú-ur-tim* ²⁰⁾ 1 *ri-ik-sà-am a-na A-lá-hi ...*²⁵⁾*mì-ma a-nim a-na Í-šim-Sú-en₆áp-qí-id* “1 ambalaj evim için, 1 ambalajı *Ši-Lamasī*'ye, 1 ambalajı *waqqurtum* için, 1 ambalajı *Alahī*'ye...bunların hepsini *Ísim-Suen*'e teslim ettim...”. Adak olarak çeşitli kumaşların sunulduğundan yukarıda bahsetmiştik. *riksu* “ambalaj, bandaj” da kumaştan elde edilmiştir. Ancak ilave etmek istediğimiz bilgi, farklı devirlerde *riksu*'nun “bir tür ritüel malzemesi” olarak kullanılmış olmasıdır. Bkz. CAD R: 351.

³¹⁾Kt m/k 1 no'lu tablette olduğu gibi, Kt m/k 2, Kt m/k 65, Kt m/k 69 ve Kt m/k 70 no'lu tabletlerde de aynı konu (miras paylaşımı, kız kardeşlerin miras hakları vb.) değerlendirilmiştir. Bkz. Hecker, 2004: 282; Dercksen, 1997: 97.

³²⁾*Taşmētum*, Babil panteonunda baş tanrı Marduk'un, hikmet, ilim ve yazı tanrısı olan oğlu, Nabu'nun eşidir. Tanrıça *Taşmētum* “işiten, dilek ve istekleri yerine getiren” tanrıça olarak

Tašmētum'un (Tanrıça *Tašmētum*'a sunulmak üzere) başışı (adağı) olan altından *waqurtum*'u ve 2 2/3 *šeḡel* ağırlığındaki 2 *waqurtum*-sembolü/idolü ...”

waqurtum-sembolü/idolü için benzer ifâdeler Kt. m/k 69b no'lu metinde³³,

¹⁵)3 GÍN ú-qú-ur-tum ša KÙ.KÌ ¹⁶) ik-ri-bu ša Ta-áš-me-tím 2 2/3 GÍN ¹⁷)2 úq-ru-a-tum ša KÙ.KÌ 3 LÁ 1/4 GÍN KÙ.KÌ-ma ¹⁸)1/3 GÍN i-lu ša a-bi₄-ni 2 ma-na sú-a-an ¹⁹)ša UD.KA.BAR 2 ha-ší-nu³⁴ ú sà-sú-šu-nu²⁰) kà-sà-tum ša 2 qá-àb-li-a-tim mî-ma a-nim ²¹) ša i-na ta-ma-lá-ki ku-nu-ku ša a-bi₄-ni ib-ší-ú^{“15-17}) ... (babamızın)3 *šeḡel* ağırlığındaki Tanrıça *Tašmētum*'a başışı (adağı) olan altından *waqurtum*'u ve 2 2/3 *šeḡel* ağırlığındaki (gümüşü) 1/4 *šeḡel*den 3 eksiği kadar altın ederinde 2 *waqurtum*'u¹⁸) 1/3 *šeḡel* (tutarında) babamızın tanrı (figürini) 2 *mina* bronz *su'um*'u, 2 balta ve (bu baltaların) deri kılıfı, ²⁰) içlerinden 2 tanesi *kāsum* olan kaplar, bunların hepsi ²¹) babamızın mühürlü kutusunda (kasasında) mevcuttur....

Kt. m/k 70 no'lu metinde ise, ⁴)[3] GÍN ú-qú-ur-tum [ša KÙ.KÌ ik-ri-bi] ša Ta-áš-me-tím [2 2/3 GÍN 2 úq-ru-a-tim] ša KÙ.KÌ...ša a-bi₄-ni... “babamızın 3 *šeḡel* ağırlığındaki Tanrıça *Tašmētum*'a başışı (adağı) olan altından *waqurtum*'u ve 2 2/3 *šeḡel* ağırlığındaki 2 *waqurtum*'u...” olarak görülmektedir.

Bu metinlerde dikkatimizi çeken ilk nokta, *waqurtum*-sembolü/idolünün sunu (adak, başış) amaçlı kullanılması olmuştur. İkinci nokta ise, *waqurtum*-sembolü/idolü incelediğimiz bu üç metin yerinde aynı fiyat/ağırlıkta değerlendirilmesidir. Bu değerlendirmede 2 *waqurtum*-sembolü/idolünün ederi hesaplanmıştır. Bu durum bizde, *waqurtum*-sembolü/idolünün adak olarak kullanılmasında belirli fiyat/ağırlık standardı uygulandığı kanısını doğurmuştur. Ancak, yukarıda bahsettiğimiz ve bir *waqurtum*-

kabul edilmiştir. (Bkz. Deimel, 1914: 281-282. Ayrıca bkz. Porter, 1993: 122.) Tanrıça *Tašmētum* Kültepe tabletleri içerisinde Akkadica 42'de (Ass.13058 h.(Ph. 3503), ¹) a-na Taš-me-tim be-[eL]-[tí-a] ²)qí-bi₄-ma um-ma A-kà-di-[a]-[ma] ³)SIG₅ ki-ma a-wi-lu-tum ⁴)tù-da-ba-ba-ni-[ni₇] ⁵)lî-ik-šu-[du-ni] ⁶)e-lá-nu-ki [um-ma-am] ⁷)lá i-šu [...] “¹⁻²) Akadia, beycesini *Tašmētum*'a der ki: ³⁻⁴) Yüksek mevkideki insanlar benimle tartışıyor, bana çıkışıyorlar (?) ⁶-⁷) benim senden başka annem yok...; (Bkz. Donbaz, 1985: 3.) ve HUCA 17'de, ha-mu-uš-tum ša Ta-áš-me-tim ša ba-áb a-áp-tim... “Tanrıça *Tašmētum*'un, tapınağının penceresinden dışarı baktığı şenlik haftası!” (Bkz. Hirsch, 1972: 57.)

³³)Hecker, 2004: 286-291. K. Hecker burada, *waqurtum*'u “kıymetli obje” olarak tanımlamıştır.

³⁴) CAD H, s.133'de ‘balta’olarak tanımlanmıştır. Önceki devirlerde de tesbit edilen bu kelime, Sumerce'den muktebes kelimedir. Kültepe metinleri içerisinde nâdir geçen bu kelimeyle CCT 4, 20 no'lu metinde de,⁹)3 ha-ší-nu kaydıyla karşılaşılmıştır.

sembolü/idolünün ağırlığı ile ilgili bilgi veren metin yerinde (Prag 1, 624) geçen, “1/3 *šeḡel*” (yaklaşık 3 gram) gibi küçük bir ağırlık söz konusudur.

“Bir tür sembol, idol” olduğunu düşündüğümüz *waqurtum*, Kültepe tabletlerinde geçen *šukuttu* “bir tür tanrıça sembolü” ile de ağırlık ve kullanım alanları açısından ciddi benzerlikler göstermektedir. Bu benzerlikleri de göz önünde bulundurarak *waqurtum*’un, adak amaçlı kullanılan, özellikle Tanrıça *Tašmētum*’a sunulan, altından yapılan “bir tür tanrıça sembolü, heykelciği” olduğunu düşündüğümüzü belirtelim.

b. Sunu Kapları

Kültepe metinleri içerisinde tanrı ve tanrıçalara sunulduğunu bildiğimiz, özel törenlerde kullanıldığını düşündüğümüz sunu kapları içerisinde en çok karşılaştığımız kap *kāsum*’dur. Eski Babil dönemi metinlerinde de geçen kelimeye, “kadeh, kap, kâse” karşılıkları verilmiştir.³⁵ *kāsum* Kültepe metinlerinde nâdir olarak, Sumerce karşılığı olan GAL (*rabû*-büyük) ile de kaydedilmiştir.³⁶

kāsum’un Eski Asur devri ticarî faaliyetlerinin yanı sıra, dönemin sosyal yaşamında da önemli bir yere sâhip olduğunu belirtmeliyiz. Bu duruma verilebilecek güzel örneklerden ilki, *Amur-İštar*’ın geciken ödemeler ve faizlerle ilgili vesikasdır. (CCT 4, 9b) Metinde tüccar,

¹³li-bi₄-kà lá-mu-num ¹⁴i-na kà-sí-im ¹⁵ù pá-šu-ri-im ¹⁶i-ma-ah-ri-a tū-uk-ta-ni, “sen benim önümdeki *kāsum* ve masayla beni oyalyorsun!” ifâdesiyle kızgınlığını dile getirmiştir. Burada kadeh ve masa-sofra ile bir çeşit göz boyama yapılması, kıymetlerinden kaynaklanıyor olmalıdır. Bu görüşü destekleyen diğer bir örnek, yapılan kervan ticaretine yeni düzenlemeler getirilmesini konu alan tablettir. (Kt. n/k 794³⁷) Bu metnin ilgili satırlarında,

²⁹a-na A-šur a-na ^dİM a-na ér-šé-tim ù e-ṭá-me ša a-bi₄-šu qá-sú i-ší pa-šu-ur-šu ù ku-sí-šu i-ba-lá-kà-at ru²-qá²-am² ù kà-sú ú-ma-li-ma, “Tanrı Aššur’a, Tanrı Adad’a³⁸, toprağa ve babasının ruhuna o el kaldırdı. Onun

³⁵ CAD K: 253; CDA: 151.

³⁶1 ma-na 17 GÍN KÙ.BABBAR ša GAL UD.KA.BAR... “1 mina 17 *šeḡel* ederinde 1 bronz *kāsum*...” Bkz. Gökçek, 2002: 75. GAL kullanımının Boğazköy metinlerinde de geçtiği, bu metinlerde altın, gümüş ve bronz malzeme kullanılarak hazırlandığı, içerisine şarap ve bira konulduğu bilinmektedir. Coşkun, 1969: 21-32.

³⁷ Çeçen-Hecker, 1995: 31 vd.

³⁸ ^dİM/Adad, özellikle Sümer ve Babil panteonunda, “fırtına tanrısı” olarak yer almıştır. Tanrı Adad, fırtına’nın yanı sıra bazı doğa olaylarının da (yıldırım, şimşek vs.) hâkimi olarak karşımıza çıkar. Fırtına Tanrısı Adad’ın alâmeti ise, yıldırım sembolü ve boğadır. Bkz. Tosun, 1954: 218.

masası, onun tahtı tahrip oldu. Onun *ruqqum* 'unu³⁹ ve *kāsum* 'unu o doldurdu ve boşalttı. ” geçen ifâdeler, gerçek anlamlarının dışında kullanılmış izlenimi uyandırmaktadır. Yine benzer bir şekilde Kt. n/k 540 no'lu belgede^{40, 18)} *i-na pá-šu-ri-im ú kà-sí-im ú-ba-i-šu...* “masa ve *kāsum* da bozuldu...” olarak geçen *kāsum* ve masa, bir tür statü göstergesi olmalıdır. Bu durum, *kāsum* 'un “bir tür kıymetli kadeh” olduğunu düşünmemize yol açıyor. *kāsum* 'un kıymetli kadeh, kâse olmasına ek olarak, Kültepe tabletleri ışığında, kutsal, törensel bir kap olduğunu öğreniyoruz. Bu doğrultuda inceleyeceğimiz metinler şöyledir;

Kt. 94/k 670, ¹⁾[x p]á-šu-ru ša İGİ i-li-šu ²⁾1 ku-sí-um ša İGİ A-šur ³⁾1 kà-sú-um ⁴⁾ša İGİ Ša-ru-ma-té-en... ⁶⁾1 kà-sú-um ša KÙ.BABBAR ⁷⁾ú ší-ku-tù-um⁴¹ ša İGİ Ú-ku-ur... ⁽¹⁾tanrısının huzurundaki masa/sofra ²⁾Tanrı Aššur'un huzurundaki sandalye ³⁻⁴⁾Tanrı Šarru-mātēn'in⁴² huzurundaki *kāsum*-kabı...⁶⁻⁷⁾ Tanrı Ukur'un⁴³ huzurundaki 1 gümüş *kāsum*-kabı ve yağdanlık...”

TC 3, 106, ⁷⁾1 kà-sú-um a-na İš-ha-ra ku-nu-ki-a Pu-šu-<ke>-en₆ ub-lá-ki-im “Pūšukēn benim mührüm altında, Tanrıça İšhara⁴⁴ için *kāsum* 'u sana getirdi”

TC 3, 271 no'lu tablette geçen, ⁵⁾i-na É^{ti-kà} i-na Wa-ah-šu-ša-na lu KÙ.BABBAR^{pi} lu KÙ.GI^{si} lu kà-sà-tum ša ik-ri!-bi!-a... “Wahšuşana'da

³⁹⁾ *ruqqum* için CAD R: 416; AHw: 995a'da “metâl bir kâse” olduğu belirtilmiştir. Kültepe tabletleri içerisinde yalnızca Kt n/k 794, 33'de geçen, “metal bir kase” veya “tas” olarak tanımlanan (Bkz. Çeçen- S.-Hecker, 1995: 40.) *ruqqum* isimli kap hakkında yeterli bilgiye sâhip değiliz. Ancak, bu kabın, *kāsum* ile birlikte kullanılması, en azından, törensel bir içki kabı olabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır. (Gökçek, 2002: 81.)

⁴⁰⁾ Gökçek, 2002: 76.

⁴¹⁾ *šikkatum* “yağ veya parfüm için matara” olarak tanımlanır. CAD Ş: 431. Kültepe metinlerinde yağ (İ.GIŠ *šammu*), iki anlam kazanarak, yemek yapımında kullanılan yağ ve parfümlenmek amacıyla kullanılan yağı karşılamıştır. Bu doğrultuda Kültepe tabletlerinde geçen, çeşitli hammaddeden elde edilen yağdanlık ve ölçü kaplarının hem gündelik kullanımında, hem de yerli saraylarda kıymetli eşya olarak kullanıldığını düşünmekteyiz. Yukarıda incelediğimiz Kt. 94/k 670 no'lu belge ile yağdanlıkların aynı zamanda bir ritüel gereci olduğunu görüyoruz. *šikkatum*-yağdanlığı Kültepe tabletlerinde nâdir rastlanılan bir sözcüktür. Tek bir metin yerinde hangi malzemedeki yapıldığı belirtilmiştir. (CCT 3, 31; ³⁷⁾ší-kà-tám ša [KÙ].BABBAR “gümüş yağdanlık”)

⁴²⁾ Šarru-mātēn, H. Hirsch tarafından “Tanrı Aššur'un sıfatlarından biri” olarak değerlendirilmiştir. Bkz. Hirsch, 196: 26.

⁴³⁾ Ukur, Tanrı Nergal'in (Yeraltı Dünyası Tanrısı) veziri olarak tanımlanır. Bkz. Lambert, 1979: 356.

⁴⁴⁾ Amurru halkının tanrılarında biri olan İšhara, yeminlerin garantörü, hüküm ve kehanetlerin hanımı, halkın müşfik annesi ve aynı zamanda aşk ve savaş tanrıçası olarak bilinmektedir. Bkz. Şahin, 1998: 106 vd. ; Gökçek, 2002: 76.

senin evinde (olan), ister gümüş, ister altın, ister benim bağışım ile ilgili *kāsum*lar olsun...”,

CCT 5, 40b no’lu belgede, ...15 *ma-na* ⁵⁾KÜ.BABBAR *ku-nu-ku-šu* GAL ⁶⁾*ik-ri-bu ša A-šūr* ⁷⁾1 *sú-pá-num...* ¹¹⁾*mì-ma a-nim* ¹²⁾*a-na A-gu₅-a* ¹³⁾*ap-[q]i-id ...* “⁵⁻⁶⁻⁷⁾15 *mina* mühürlü gümüş, Tanrı *Aššur*’a (sunulacak) adak için *kāsum*, *supannum-kabı* ⁴⁵⁾...¹¹⁻¹²⁾bunların hepsini *Aguā*’ya teslim ettim...” ifadelerinden, yukarıda geçen, “kıymetli, kutsal kadeh” tanımını pekiştiriliyor.⁴⁶⁾

Kültepe tabletleri içerisinde *kāsum-kabı*nın yanı sıra, dinî törenlerde kullanılan önemli bir diğer sunu kabı *urūm*’dur. *urūm-kabı*, Orta Babil ve Nuzi metinlerinde bronz kullanılarak yapılmıştır.⁴⁷⁾

Kültepe metinlerinde sık rastlanmayan *urūm-kabı*, altın kullanılarak hazırlandığı bilgisiyle yalnızca Kt c/k 18 no’lu metinde⁴⁸⁾, *a-gu₅-ú ša a-mu-tim ú-ru-um ša* KU.KI 2 *šì-mì-sù ša* KÜ.KI... “*amūtum*dan yapılmış taç, altın *urūm-kabı*, 2 tane altından koşum takımı parçası ...” şeklinde kaydedilmiştir.

*urūm-kabı*nın yer aldığı bir diğer metin ise, çeşitli tanrıların ve onlara sunulan adakların belirtildiği Kt. 94/k 1296 no’lu tablettir. Tabletten ilgili bölümünde *urūm-kabı*, ...⁸⁾*a-na Iš-ta-ar* ⁹⁾*A-šu-ri-tim* ¹⁰⁾*Qa-at-ni-tim* ¹¹⁾*ù Di-mi-tim* ¹²⁾*ù-re-e ik-ri-bi₄* ¹³⁾*ha-bu-lá-ku* ¹⁴⁾*a-na A-nu-ni-tim* ¹⁵⁾*ù-ra-am ha-bu-lá-ku...* “⁸⁻¹³⁾Tanrıça *Ištar*’a *Ašurūtum*, *Qatnūtum* ve *Dimītum* (adına) sunmakla yükümlü olduğum *urūm-kabı* adağı ¹⁴⁻¹⁵⁾Anunitum’a adak borcum *urūm-kabı*...” olarak yazılarak, “kutsal bir sunu kabı” tanımının haklılığını kuvvetlendirmiştir.

⁴⁵⁾ *supannum* kelimesi için, CAD S: 391b’de “bir çeşit kutu”, AHw: 1060’da “bronz veya gümüş kap” karşılıkları verilirken; E.Bilgiç tarafından Appellatifler: 50 ve n.66’da “bıçak veya kevgir”, B. Kienast tarafından ATHE s. 15’de, çeşitli anlamlar aktarılarak, “kama, hançer, bıçak” karşılıkları verilmiştir. Veenhof ise, “kâse çeşidi” olduğunu iddia etmiştir. Asur’dan Anadolu’lu bayanlara hediyelik eşya amacı güdülererek getirilmiş olacağı da düşünülmektedir. (Bkz. Veenhof, 1997: 202.) CCT 3, 20’de, ⁵⁾2 *sú-pá-nam ša* UD.KA.BAR “2 bronz *supannum-kabı*” olarak geçmiş, aynı metnin ilerleyen satırlarında ise, ¹¹⁾1 *sú-pá-nam ša* KÜ.BABBAR “1 gümüş *supannum-kabı*” olarak kaydedilmiştir.

⁴⁶⁾ Kültepe tabletlerinde farklı hammaddeler kullanılarak yapılan *kāsumlar*, Koloni çağının en kıymetli (altından beş, gümüşten doksan misli) taş/mâdeni *amūtum*dan da yapılmıştır. Kt. n/k 32’de, ²¹⁾*lu i-na Ma-a-ma lu i-na Kà-ni-iš lu* KÜ.BABBAR *lu* KÜ.GI *lu kà-sá-tim ša* KÜ.AN, “*Mama* ve *Kaniš*’teki gümüş olsun, altın olsun, *amūtum*’dan yapılmış *kāsum*’lar olsun” satırları ; *Kurub-Ištar*’ın, *İmdilum* ve *Püşükēn*’e yazmış olduğu TC 2, 22 no’lu metindeki ¹⁶⁾*kà-sà-am ša hu-sà-ri-im ku-<nu>-ki-a A-me-ta na-áš-a-ku-nu-ti* “benim mühürüm altındaki *husarum*-lapis lazuli’den yapılmış *kāsum*ları *Ameta* size getirmektedir.” şeklinde yer alışı ve Kt. t/k 76 no’lu metinlerde GAL ZABAR “bronz *kāsum*” kayıtlarıyla kadeh olarak günlük kullanımdan ziyâde, törensel sunu kabı olarak kullanıldığını göstermektedir.

⁴⁷⁾ CAD U: 260.

⁴⁸⁾ Çeçen, 1997: 220.

c. Silahlar

Silahlar, Koloni Çağı Anadolu'sunda, sunu ve gömüt hediyesi olarak önemli bir grubu oluşturmuştur.⁴⁹ Kültepe metinlerinde rastladığımız silahların (kılıç, hançer, mızrak vb.) çoğunlukla, bronz ve bakır malzeme kullanılarak üretildiğini biliyoruz.⁵⁰ Bu silahlar içerisinde, Kültepe tabletlerinde Tanrı *Aššur*'un kılıcı olarak anılan *šugariaum*⁵¹ ve *patrum*⁵² ayrı bir yere sahiptir. Tanrı *Aššur*'un kudretini simgeleyen bu silahlar, Tanrı *Aššur* tapınağının yanı sıra, Anadolu'daki Asur kurumlarınca, Asurlu tüccarların yeminlerinin ve şahitliklerinin geçerliliğinin sağlanması amacıyla da kullanılmışlardır.⁵³

Silahlar, özellikle Eski Babil devri metinlerinde, tanrı adları ile birlikte yazılarak, ait oldukları tanrının bir tür sembolü haline gelmişlerdir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, Tanrı *Šamas*'ın tapınağında bulunan ve *kakkum* olarak adlandırılan silahtır. Bu silah “bir tür ilahî sembol” olarak tanımlanmıştır.⁵⁴ *kakkum*, Kültepe tabletlerinde de geçmiş, çeşitli tanrıların ve onlara sunulan adakların konu edildiği Kt. 94/k 670 no'lu belgede “...⁹5 *kà-ku-ú*¹⁰2 *qá-áb-li-a-tum*¹¹1 *li-bu-um ša* KÜ.BABBAR¹²1 *ni-kà-sú*...” “5 silah, 2 *qablūtu*-kabı, gümüş *libbum*-kabı, 1 *nikkassu*-sembolü (Tanrı *Šamas*'ın sembolü)...” olarak yazılmış, ancak yapıldığı maden/taş belirtilmemiştir.

Kültepe metinleri içinde, altın kullanılarak hazırlandığını bildiğimiz tek silah *su'um*'dur.⁵⁵ *su'um*, kumaş ve kıymetli eşyalara uygulanan *nishātu* vergisi ile ilgili bir borç vesikası olan TC 2, 54'de altından yapılmıştır. Şöyle

⁴⁹ Bu silahların şekillendirilmesinde kullanılan kalıplar, Kültepe II. ve Ib katlarındaki atölyelerde bulunmuştur. (Bkz. Kulakoğlu, 2011: 47.)

⁵⁰ Dercksen, 1996: 242-243.

⁵¹ CAD Ş: 196'da “metâl bir alet, bıçak, keski” olarak tanımlanmıştır. Kullanım alanlarına göre farklılıklar gösteren kelime, CCT 4, 20a'da ⁵*a-ša-lá-ši-šu šu-ga-ri-a-ú*, *a-ša-lá-ši-šu ma-az-lu-gu*, “3 *šugariūm*-bıçağı, 3 adet çatal” şeklinde kaydedilmiştir. *šugariaum* ve *patrum*'un Tanrı *Aššur*'un kılıcını simgelemelerinden dolayı, eşanlımlı olabilecekleri düşünülmüştür. Bkz. CAD Ş: 197.

⁵² *patrum* için, CAD P: 279'da “bıçak, hançer, kılıç” karşılıkları verilmiş, Sumerce GİR olarak belirtilmiştir. *patrum*, Kültepe metinlerinden öğrendiğimiz kadarıyla, bronzdan yapılmıştır. Diğer devirlerde bronzun yanı sıra demirden de üretilmiştir.

⁵³ Bu yeminler Kültepe tabletlerinde genellikle, İGİ *šu-ga-ri-a-im ša A-šūr* yada *ma-har* GİR *ša A-šūr* “Tanrı *Aššur*'un kılıcı huzurunda” olarak yazılmıştır. V. Donbaz tarafından incelenmiş olan Kt. n/k 67 no'lu tablette, ⁹İGİ GİR *ša A-šūr ik-ri-ba-am* GAL¹⁰*iš-ku-nu-ma*... “Tanrı *Aššur*'un kılıcı huzurunda, büyük bağışı sundular...” olarak belirtilen kayıt için bkz. Donbaz, 2001: 84, 85.

⁵⁴ CAD K: 55.

⁵⁵ *su'um*, CAD S: 337'de “ağır taş, çekiç taşı” olarak, Dercksen tarafından “disk şeklinde nesne ve Hecker tarafından “çekiç, bir tür silah” olarak tanımlanmıştır. Bkz. Dercksen, 1996: 239; Hecker, 2004: 288.

ki: ⁴²⁾2 GÍN *a-na ší-pá-tim* ⁴³⁾1 *sú-um* KÙ.KÌ *ší-im ku-ta-nim ša A-šur-ma-lik* ⁴⁴⁾*šu-ut-ma na-ší-i* 1 *ma-na* KÙ.BABBAR ù 2 GÍN ⁴⁵⁾*ší-pá-ra-tim a-na Ú-[ra-ni ù]* ⁴⁶⁾*Puzur₄-A-šur áp-qí-[id]* “⁴²⁻⁴⁴⁾2 *šeql* yün için, altından *su’um*-silahı ve *Aššur-malik*’in kumaşlarının fiyatını o taşıdı. ⁴⁴⁻⁴⁶⁾1 *mina* gümüşü ve 2 *šeql* (ederindeki) *šiparātumlar*’ı *Urāni* ve *Puzur-Aššur*’a teslim ettim.” ve TCL 14, 54’de, 1 *sú-um* KÙ.KÌ, “1 altın *su’um*-silahı olarak kaydedilmiştir.

su’um geçtiği metin yerlerinde genellikle bronz kullanılarak hazırlanmıştır. Bu kabın kutsal, kıymetli bir silah olduğunu, Kt. m/k 69b no’lu metinde^{56, 18)}1/3 GÍN *i-lu ša a-bi₄-ni* 2 *ma-na sú-a-an* ¹⁹⁾*ša* UD.KA.BAR... “¹⁸⁻¹⁹⁾babamızın tanrısı (için) 1/3 *šeql* (gümüş) 2 *mina* (gümüş) bronzdan *su’um*-silahı...” olarak geçen ifadeden anlıyoruz.

⁵⁶ Hecker, 2004: 287-290.

KAYNAKÇA ve KISALTMALAR

- ALBAYRAK, İ. (2004). "... Onlarla oturacak, yiyecek ve yağlanacak /ušbat aklat paššat išti šunu" *Archivum Anatolicum* 7/1, s. 1-21, Ankara.
- AKYURT, İ.M. (1998). *M.Ö. 2. Binde Anadolu'da Ölü Gömme Gelenekleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları-VI dizi, sayı 49, Ankara.
- ATHE : Die Altassyrischen Texte des Orientalischen Semaners der Universitat Heidelbergund der Sammlung Erlenmeyer.
- BARJAMOVIÇ, G. (2011) *A Historical and Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Carsten Niebuhr Institute Publications 38.
- BİLGİÇ, E. (1953). *Kapadokya Metinlerinde Geçen Yerli Appellatifler ve Bunların Eski Anadolu Dilleri İçerisinde Yeri*, Sümeroloji Enstitüsü Yayınları No.2, Ankara.
- _____ (1982). "Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sumerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetleri", *D.T.C.F. Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi*-s. 75-120.
- BIN : Babylonian Inscriptions in the Collection of J.B. Nies.
- CAD : TheAssyrian Dictionary of the University of Chicago.
- CCT : Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum.
- CDA : A Concise Dictionary of Akkadian.
- COŞKUN, Y. (1969). "Boğazköy Metinlerinde Geçen Başlıca Libasyon Kapları", *D.T.C.Fakülte Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3-4, s. 1-61.
- ÇEÇEN, S.-Hecker, K. (1995). "*ina mati-ka eblum* Zu Einem Neunen Text zum Wegerecht in der Kültepe-Zeit", *AOA I*, Band 240.
- ÇEÇEN, S. (1997). "Kaniş Kārumu'nun Diğer Kārüm ve Wabartumlara KÙ.AN (*amūtum*) ile İlgili Önemli Talimatları", *Belleten*, C. LXI, S. 231. Ankara.
- DEİMEL, A. (1914). *Pantheon Babylonicum*, Roma.
- DERCKSEN, J.G. (1996). *The Old Assyrian Copper Trade in Anatolia* "OACT", PIHANS LXXV. Leiden.
- _____ (1997). "The Silver of the Gods on Old Assyrian "*ikribū*", *Archicum Anatolicum*3, s. 95-96, Ankara.
- _____ (2011). "Cevherden Objeye: Kaniş'te Madenler", *Anadolu'nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu*", K.B.Ş.B. Kültür Yayınları (s.110-115).
- DONBAZ, V. (1985). "More Old Assyrian Tablets From Assur", *Akkadica* 42, 1-23.

- _____ (2001). “Mahar Patrim şa Aşşur-A New İnterpretation” *Veenhof Anniversary Volume*, 83-101. Nederlands İnstutuut.
- EBELİNG, E. (1950). “Parfümrezepte und Kultische Texteaus Assur” *Orientalia* Vol.17- 19.Pontificium İnstitutum Biblicum, London s. 10-38.
- EMRE, K. (1971). *Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları*, T.T.K.Yayınları, VI-14, Ankara.
- FRAYNE, R.D. (1990). *Old Babylonian Period (2003-1595 BC)*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia Early Periods Vol.4, London.
- GÖKÇEK, L.G. (2002). “Kültepe Metinlerinde Geçen Kaplar”, *Archivum Anatolicum* V, s.73- 87, Ankara.
- GÜNBAĞCI, C. (2012). *Kültepe-Kaniş Anadolu’da İlk Yazı, İlk Belgeler*, K.B.B.K.Y. İstanbul.
- HECKER, K.-KRYZAT, G.-MATOUŞ, L. (1998). *Kappadokische Keilschriftafeln* (Prag 1), Praha.
- HECKER, K. (2004). “Beim Tode Unsers Vaters...”, Assyria and Beyond Studies Presented to Mogens Trolle Larsen, *Publications de Institut historique-archéologique néederlandais de Stambul* (PIHANS C), s. 286-291, Belçika.
- HIRSCH, H. (1961). *Untersuchungen zur Altassyrischen Religion*, Graz.
- HUCA : Hebrew Union College Annual.
- ICK :Inscriptions Cunéiforms du Kültépé.
- KRAMER, S.N. (2000). *Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- KULAKOĞLU, F. (2008). “A Hittite God from Kültepe”, *Old Assyrian Studies in Memory of Paul Garelli*, s. 13-19, Leiden.
- _____ (2011). “Kültepe Kaniş Karumu: Anadolu’nun En Eski Uluslararası Ticaret Merkezi”, *Anadolu’nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu*, K.B.Ş.B. Kültür Yayınları (s.40-51).
- LAMBERT, W. (1979). “Studies in Nergal”, *BiOr* 30, 355-363.
- LARSEN, M.T. (1976). *The Old Assyrian City-State and Its Colonies*, Copenhagen.
- _____ (2002). *The Aşşur-nada Archives*. Leiden.
- MİCHEL, C. (2011): “Asur ve Kaniş’in Kadınları”, *Anadolu’nun Önsözü Kültepe-Kaniş Karumu*, K.B.Ş.B. Kültür Yayınları, s.124-133, İstanbul.
- NASHEF, K. (1991). *Répertoire Géographique des Textes Cuneiformes* IV, Weisbaden.

- ÖZGÜÇ, T. (1943). “Ön tarihte Anadolu İdollerinin Anlamı”, A.Ü.D.T.C. *Fakültesi Dergisi* 2, sayı 1, Ankara.
- _____ (1986a). *Kültepe-Kaniş II*, Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar, Türk Tarih Kurumu Yayınları-V-41, Ankara.
- _____ (2005). *Kültepe-Kaniş*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- _____ (2011). “Assur Ticaret Kolonileri” *Arkeo Atlas*, 2011/01, İstanbul.
- ÖZTAN, A. (2011). “Acemhöyük”, *Arkeo Atlas*, 2011/ 01, İstanbul.
- PORTER, B.N. (1993). *Images, Power and Politics: Figurative Aspects of Esarhaddon's Babylonian Policy*, American Philosophical Society, 1993.
- ŞAHİN, H. A. (1999). “Kültepe Metinlerinde Geçen Rahip ve Rahibeler”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı, 8, Kayseri 1999, s. 143-153.
- TC : Tablettes Cappadociennes du Louvre.
- TOSUN, M. (1946). “Sumer –Babil Sanatının Bazı Önemli Mitolojik Tipleri Üzerinde Yeni Arkeolojik ve Filolojik Araştırmalar”, (Tezi veren, B. Landsberger), Ankara Üniversitesi Fakülte Dergisi, Cilt IV, Sayı 1.
- _____ (1954). “Boğazköy'de Bulunmuş Bir Eski Babil Mührü”, *D.T.C.Fakülte Dergisi*, Cilt 12, Sayı 3-4, s. 153-162.
- VEENHOF, K. R. (1997). “Old Assyrian and Ancient Anatolian Evidence for the Care of The Elderly”, *Studies in the History of the Ancient Near East*, 14, s. 120-160. Leiden